

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В РОМАНАХ

Валентин
ЧЕМЕРИС

*Ваші
пальці
пахнуть
ладаном...*

*Роман-есе про Віру Холодну
та Олександра Вертинського*

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2020

Її врода з першого погляду вражала всіх — і чоловіків, і жінок.

Вона була не просто вродливою, у ній була якась незвичайна привабливість, повна очарування й принад, що кінокамера тільки підсилювала.

Вона була вражаюче кіногенічна, а на фотографіях виходило ще краще.

Особливо вабили її великі, з поволокою, сірі очі — хай і без яскравого блиску, але сповнені млості та ніжності...

Ці очі буквально заворожували глядачів...

Це, власне, кажучи, роман (може бути історичним, біографічним, а може, й сучасним) про...

Про роман знаменитої «королеви екрана» і такого ж знаменитого короля шансоньє, поета, артиста і композитора, роман, який буде названо дослідниками загадковим і таємничим.

Обоє вони вже легендарні: і Віра Холодна, і Олександр Вертинський.

Про них і роман — про всі таємниці екранної суперзірки і про нього, короля шансону, «руського П'єро» та про їхнє справді незвичайне, загадкове і досі нерозгадане захоплення одне одним.

«У її смерть ніхто не хотів вірити — всі вважали, що це якась там шпигунсько-контррозвідницька інтрига.

До всього ж подібний політичний колорит зафарбовує і присвячений їй фільм «Раба любви» — з газет.

ТРАГЕДІЇ ЧАСТО ПОЧИНАЮТЬСЯ З ПРОРОЦТВ І ЗЛОВІСНИХ ПРИЗВІСТОК

Можна вважати, що все, що написано нижче, і що ви, сподіваюсь, прочитаєте якось при нагоді, було саме так, як тут розповідається...

А може, це белетристика, де розгулялася авторова фантазія.

Може, було не зовсім і так.

А може, було... майже так. Як тут розповідається, бо все ж таки ця історія взята з її життя.

«Пора жити, тобто пізнавати щастя», — писав якось Олександр Пушкін, і це роман про те, як герої нарешті почали жити. Себто пізнавати щастя. Але...

Сказано ж бо в старовинному манускрипті:

«Ця жінка не буде щасливою, я у цьому впевнений. А тому, що вона носить на чолі печать страждання.

Краса для жінки — це як «лихо з розуму» для чоловіка і, якщо красива жінка ще й розумна — це зовсім непосильний тягар».

Трагедії часто починаються з пророцтв і зловісних призовів, — сказано в старовинному манускрипті, що його якось автор читав на дозвіллі.

...Якийсь грек-віщун в Одесі возив актрису місячної ночі в поле і, запитавши день і рік її народження та зробивши заклинання, сказав, що її погубить «Великий німий», який заговорить лише тоді, коли її вже не буде у цьому світі...

— Віро Василівно, звідарями називають тих, хто займається ворожінням на планетах і зірках, пророкує-віщує... Вже в наші дні одне з наукових видань писало: «Лжевчені-астрологи, або, як їх ще називають, звідарі, вважають, що доля людей нібито залежить від руху планет і зірок...»

— Не знаю, що там у вашому часі пишуть, а в моєму часі звіддарів сприймали серйозно.

— Ходить яса, що по вашому приїзді до Одеси якийсь грек-звїздар, ворожбит і віщун, возив вас уночі в поле, під небо зоряне, і ворожив вам, і щось лихе пророкував...

— Так. Якоїсь ночі з греком-ворожбитом я виїздила у поле, але не сама, зі мною були мої друзі, і вони вам підтвердять: так, усе, що навіщував тоді мені грек-ворожбит, збулося.

— Він навіщував вам загибель від «Великого німого»?

— Так, напроорокував. І додав: а коли «Великий німий» заговорить, пані Віри вже не буде у цьому світі... І знаєте, все так і збулося. Великий німий заговорив уже після моєї смерті...

ХОЛОДНА ВІРА ВАСИЛІВНА

Актриса.

Дата народження — 9 серпня 1893 року.

Місце народження — Полтава, Російська імперія.

Дата смерті — 16 лютого 1919 року.

Місце смерті — Одеса, Україна.

Її називали то королевою екрана, то рабиною кохання.

Віра Холодна створила образ печальної жінки, вродливої, обманутої і покинутої...

Вперше знялася в кіно у 1914 році, це була епізодична роль у фільмі «Анна Кареніна».

Широку знаність і популярність до того нікому не відомий Вірі Холодній принесла роль Олени, зіграна у 1915 році в картині «Песнь торжествующей любви».

Сьогодні невідома точна кількість фільмів, у яких знялася Віра Холодна. За одними даними їх було близько 40, за іншими — приблизно 80. На жаль, тепер установити точну кількість зіграних Вірою Холодною ролей уже неможливо — не збереглися не тільки копії багатьох фільмів, але навіть назви деяких невідомі.

Віра Холодна знімалась у режисерів Є. Бауера, В. Висковського, В. Гардіна, Ч. Сабінського, П. Чардиніна.

А коротка фільмографія Віри Холодної (дані про яку збереглися) така (мовою оригіналів):

1914 — Анна Кареніна

1915 — Песнь торжествующей любви

1915 — Пламя неба

- 1915 — Дети века
- 1915 — Пробуждение
- 1915 — Миражи
- 1916 — Шахматы жизни
- 1916 — Столичный яд
- 1916 — Ради счастья
- 1916 — Одна из многих
- 1916 — Лунная красавица
- 1916 — В мире должна царить красота
- 1916 — Жизнь за жизнь (Сестры-соперницы, За каждую слезу по капле крови)
- 1917 — Человек-зверь
- 1917 — Блуждающие огни
- 1917 — На алтарь красоты
- 1917 — Пытка молчания
- 1917 — Почему я безумно люблю
- 1917 — У камина (Позабудь про камин, в нем погасли огни)
- 1917 — Истерзанные души
- 1918 — Красная заря
- 1918 — Живой труп
- 1918 — Молчи, грусть... молчи... (Сказка любви дорогой)
- 1918 — Тернистый путь славы

...Про майже фантастичне, хоч і таке коротке, але сліпучо-осаяне життя Віри Холодної ходили численні — не менш фантастичні — чутки та різні байки. Плітки роздувалися одна одної неймовірніша — зовсім як у Голлівуді. Чутки та поголоси в ранзі яси розповідали, наприклад, що син одеського «чайного короля» застрелився через невдалий роман з актрисою! Або: Віра Холодна застрахувала свої очі на півмільйона рублів! Усі, хто хоч раз мав щастя побачити її, неодмінно в неї напропале закохувалися — це була чи не єдина у всій тій фантазмагорії правда. Чи не тому всіх партнерів актриси зараховували їй якщо й не в чоловіки, то принаймні в коханці.

У тім числі й молодого Олександра Вертинського, виводячи його на перші ролі в інтимному житті великої королеви німого кіно.

А він...

Він її таки любив.

Вона теж любила.

Але... кіно. Та ще свого чоловіка Володимира Холодного і своїх дочок. А Вертинський — артист, співак, поет і композитор, що вже тоді за популярністю чи не рівнявся їй, — майже щодня приходив до неї, сідав на стілець, зітхав і мовчки дивився на свою богиню. А потім читав вірші, пронизливо-щемкі вірші, присвячені їй, серед яких шедевром був той, що починався рядком: «Ваші пальці пахнуть ладаном...»

Про це і роман...

«Віра завжди пам'ятала, що це я вперше штовхнув її на той шлях, на якому із нікому не відомої молодій жінки вона зробилась кінозіркою. Я багато своїх нових пісень присвячував їй. Яюсь, пригадую, приніс їй показати свою останню річ, називалась вона — «Ваші пальці пахнуть ладаном». Я вже віддав її видавцеві до друку і, як завжди, присвятив Холодній. Коли я прочитав її текст пісні, вона замахала на мене руками:

— Що ви зробили! Не треба! Не треба! Не хочу! Щоб я лежала в труні! Ні за що!..

Вона дуже розхвилювалася:

— Це смерть! Зніміть зараз же присвяту!

Пам'ятаю, я трохи навіть образився. Я зняв присвяту.

...Через кілька років, коли Віра Холодна виступала в Одесі, а я співав у Ростові-на-Дону, в номер готелю мені подали телеграму з Одеси:

«Померла Віра Холодна».

І я до пісні «Ваші пальці» відразу ж повернув присвяту...»

ВАШИ ПАЛЬЦЫ

Вере Холодной

Ваши пальцы пахнут ладаном,
А в ресницах спит печаль.
Ничего теперь не надо Вам,
Никого теперь не жаль.

И когда Весенней Вестницей
Вы пойдете в синий край.
Сам Господь по белой лестнице
Поведет Вас в светлый рай.

Тихо шепчет дьякон седенький.
За поклоном бьет поклон.
И метет бородкой реденькой
Вековую пыль с икон.

Ваши пальцы пахнут ладаном,
А в ресницах спит печаль.
Ничего теперь не надо Вам,
Никого теперь не жаль...

...А взагалі, правий був той мудрець, котрий якось зауважив: «Кожен з нас — сам коваль свого щастя».

Подумав і додав:

«І нещастя, між іншим, теж...»

Частина перша

РІК 1915-й.

САНІТАР-ДОБРОВОЛЕЦЬ 68-ГО САНІТАРНОГО ПОЇЗДА, ЩО КУРСУВАВ МІЖ ПЕРЕДОВОЮ І МОСКВОЮ

Якось у московській квартирі по Ново-Басманній, 28 кіноактриси Віри Холодної, що вже тоді була шалено популярною, з'явився незваний гість: солдат, високий і дуже худий, він був в обмотках, що обвисли у нього від колін і до розбитих армійських черевиків жовтого кольору — здається, англійських, шинеля рядового висіла на ньому, як на кілку. Від нього пахтіло йодом і ще бозна-якими медикаментами — хатня робітниця Глашка, впускаючи прибульця, зморщила свій маленький кирпатий носик — вона звикла до інших пахоців тих, хто відвідував її господиню...

— Хто там? — виглянула з сусідньої кімнати сестра Віри Софія. — Яка ще така нагальна потреба так рано? Та й Віра Василівна збирається в кіноательє на зйомки.

— Та якийсь... кавалер, — по простоті своїй душевній бовкнула домробітниця, маючи на увазі поклонників своєї господині, яких уже тоді було без ліку і які «діставали» її навіть удома. — Каже, що з хронту... То впускати й з ласкою вітати, а чи, може, той... утришия?..

— Гла-ашко?! У тебе ж і жаргон! Скільки разів казати, щоб із гостями поводитися ввічливіше! Впускай гостя, як ти кажеш, з ласкою, а я про нього передам Вірі...

І гукнула кудись у глибину помешкання:

— Віру-усенько, агов?! Мені гостя приймати, чи ти сама ясним сонечком виглянеш?

У руках гість м'яв солдатський кашкет з облупленою кокардою.

Солдат, як виявилось щойно, прибув із фронту і відразу ж з вокзалу подався на квартиру Віри Холодної.

Осінь 1915 року була в розпалі.

У розпалі була і війна, що її згодом назвуть Першою світовою — між німецько-австрійським блоком і Антантою. У вій-

ну було втягнуто 38 країн з населенням понад 1,5 млрд чоловік — 87 відсотків тодішнього людства.

Воєнні дії точилися в Європі, Азії, Африці, у водах чотирьох океанів і багатьох морів. У ході війни до збройних сил було призвано понад 73 мільйони чоловік!

Найбільш гострими та непримиренними були суперечності між Німеччиною і Великобританією, Німеччиною і Францією, між Росією з одного боку і Німеччиною та Австро-Угорщиною з другого (існували також суперечності між США та іншими країнами).

Німці, крім усього, планували анексувати Україну, Прибалтику та ряд інших територій Росії.

Німеччина 1 серпня 1914 року оголосила війну Росії — Росія ще раніше оголосила загальну мобілізацію.

На той час — весна 1915-го — російські війська в Польщі й Прибалтиці вели оборонні бої й несли невиправдано високі втрати.

Союзники Англія і Франція не допомагали Росії на Європейському фронті. Руська армія — і про це вже всі знали в країні, — стікала кров'ю на чотирьох фронтах: Північному, Західному, Південно-Західному і Кавказькому — де вела війну з Туреччиною.

У серпні 1915 року становище на Південно-Західному фронті стане просто катастрофічним: вже збиралися здавати Київ і відводити війська за Дніпро.

У листопаді війна відчувалася в Москві чи не на кожному кроці. Відкрилося багато шпиталів, на вулицях значно збільшилося поранених та інвалідів — безруких і безногих, на візках... Один за одним відбувалися додаткові призови до війська.

Інваліди, безногі, а часто й безрукі, прохаючи милостиню, співали зі своїх візків:

«Братишка с фронту без ноженки явилси, а женушка ево с тыловиком скурвилси...»

Преса переповнювалася тривожними повідомленнями з фронтів, у кінотеатрах «крутили» воєнну хроніку і навіть був випущений фільм «Друга Вітчизняна війна 1914—1915 рр.».

По всій Росії тривала патріотична кампанія: «Відсилаймо різдвяні подарунки солдатам на фронт». На цю тему було офіційно оголошено про проведення кінематографічного тижня.

Збиранням засобів з благодійницькою метою займалися відомі артисти театру на чолі з Л. В. Собіновим. Вони продавали за великі гроші листівки, випущені в десятках і сотнях тисяч примірників, з репродукціями «Пораненого солдата» — так народ назвав те зображення. Цей плакат надихнув художника Б. Кустодієва на створення плаката «За свободу» у 1917 році, на якому теж був зображений солдат, але який вже міцно стискав гвинтівку.

Найяскравішим і безперечно талановитим був плакат художника Л. Пастернака «На допомогу жертвам війни» (1914). На ньому художник не показував бою і не акцентував увагу на ранах. Він бачив у солдатів не хороброго вояку, який осатаніло знищує ворога, а перш за все — людину, яка стомилася від тяжкої роботи, від моральної відповідальності за пролиту кров. Тож і гвинтівка була демонстративно відставлена вбік, а голова солдата безвільно опущена. І це сприймалося не просто як слабкість пораненого, ні, це було небажання бачити окопи, стріляти і навіть чути постріли. Увесь збір коштів під час кінематографічного тижня негайно надходив до фонду Червоного Хреста. У ті дні в газетах можна було прочитати оголошення: «Солдату в окопи». У фойє театру Ханжонкова артистами Бауером, Кораллі, Холодною, Полонським, Башиловим, Азагаровим та іншими продавалися «різдвяні подарунки солдату в окопи». Оголошення подіяло. Глядачі, які багнули побачити знаменитих улюблених артистів, чи не лавиною ринулися в кінотеатр. Кінохроніка увіковічила цю подію, але на стрічці, що й нині збереглася, хоч і поганої якості, Віра Холодна, мабуть, не бажаючи себе афішувати, в більшості відверталася від об'єктива.

Довгов'язий солдат, який негадано з'явився в квартирі Віри Холодної, теж був з фронту...

— Так що той... чорт приніс санітара, — доповіла Глашка господині.

— По-перше, скільки тобі казати, Глашо, щоб ти так не висловлювалася у моїй присутності, і взагалі у моєму домі (Глашка винувато розвела дебелими руками із закачаними по лікті рукавами: що, мовляв, вдієш, як зірвалося з язика), нечистих не згадувала більше, а по-друге: який... санітар? Звідки... санітар? Чому в мій дім прийшов якийсь там... санітар?

ЗМІСТ

Трагедії часто починаються з пророцтв і зловісних привісток	4
Частина перша	9
Рік 1915-й. Санітар-доброволець 68-го санітарного поїзда, що курсував між передовою і Москвою	9
Частина перша-2	17
Київ — моя перша й остання любов. Мій дорогий, мій любий Київ	17
Частина перша-3	36
Королева його вітає...Нарешті й він спізнав щастя — успіх, успіх!.. Бурлюк, Маяковський та інші футуристи	36
P. S. До першої частини	72
Частина друга	85
Під зорями Аргентини?.. Та ні ж бо — «полтавська галушка»	85
І кожна корова знаходить свою хвіртку.. <i>На правах вставної новели</i>	104
Частина друга-2	110
І прийшло двадцяте сторіччя. І було наказано «учиняють стрельбу из пушек или из ружей, пускають ракеты, по ночам зажигать огни из хвороста или соломы»	110
Частина друга-3	158
І на випускному вечорі вона познайомилася з Володимиром Холодним. А потім почалася війна,	

і треба було йти добувати для Росії чийсь там Дарданелли, що невідомо для чого були потрібні самій Росії. «Кана-аре-ечка жалобно поет...»	158
Алюзія — від лат. <i>allusio</i> — жарт, натяк... ..	196
Частина третя	204
«Успех исключительно оглушительный, в стиле недавних взрывов...» «И глаза ее, огромные, бездонные, с длинными ресницами, так хорошо знакомые нам по кинофильмам с ней, расширяются в испуге...» І вся Росія була у неї закохана... ..	204
Як підкоряти вершини бізнесу, музики, кіно, спорту... ..	204
З Інтернет-видання	218
Зі спогадів київського кіномана тих років, закоханого в екранну Віру Холодну	236
Частина третя-2	241
«Її владно покликав обов'язок патріотки і дружини російського офіцера-героя». І вирве чоловіка з того світу. «Російський П'єро». І популярність його була хоча й скандальна, але ж така оглушлива!.. ..	241
Частина третя-3	280
«...І жагуча експресія в очах Віри Холодної». Або я, або кіно. Третього не дано... ..	280
Частина четверта	321
Є місто, яке я бачу вві сні	321
З Інтернет-видання	323
Зі спогадів сестри Холодної Софії Левченко	342
Зі спогадів сестри Холодної Софії Левченко	365
«На тому світі нас люблять і чекають...»	386
Частина четверта-2	389
В бананово-лимоннім Сінгапурі, співа і плаче океан... ..	389
Чим відрізняється ввічливість від такту?	389
З акторських байок О. Вертинського	
Частина четверта-3	450
«Новодевичье кладбище... Часы приема...»	450

Частина четверта-4	460
...Ти заговориш, коли вже мене не буде	460
З Інтернет-видання	478
З листа московського кінокритика Наталії Ільїної до автора цього роману	486
«Україна: що треба побачити»	494
Замість післямови	500
Кінематографу більше ста років?.. Це так, але він...	
Він тільки-но починається... ..	500